5. Заретдинов Караматдин Қурбанбаевич. «Миллий-мусиқа меросимизни билиш, тушунчаларини шакллантиришнинг бугунги аҳволи ва зарурияти». *Oriental Art and Culture* 3.4 (2022): 47-52.
6. Zaretdinov K. «Conditions for the formation of national-musical thinking of students in the activities of musical circles».
7. Zaretdinov K. «Getting students to know our national musical heritage is the current state and necessity of forming their concepts».

REZYUME. Ushbu maqolada musiqa pedagogikasi muammolari muhokama qilinadi. Musiqa pedagogikasi boshqa fanlarda uchramaydigan o‘ziga xos muammolarni keltirib chiqaradigan musiqani o‘qitishdir. Bu muammolar musiqa o‘qituvchilarining o‘z o‘quvchilariga samarali ta’lim berishda, o‘quvchilarning fanni o‘zlashtirib, muvaffaqiyat qozonishlarida qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Musiqa pedagogikasining asosiy muammolaridan ba'zilari mavhum tushunchalarni o‘rgatish, musiqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, turli xil ta'lim uslublarini moslashtirish, nazariya va amaliyotni muvozanatlash, dars vaqtining cheklanganligi, resurslarning cheklanganligi va individual ehtiyojlarni qondirishdir. Bu qiyinchiliklarni yengib o‘tish uchun musiqa o‘qituvchilari ijodkorlik, maqsadga yo‘naltirilganlik va o‘qitish usullariga moslashishlari kerak. Ushbu muammolarni hal qilish orqali musiqa o‘qituvchilari o‘z talabalari uchun ijobiy va boyituvchi ta'lim tajribasini yaratishlari mumkin.

РЕЗЮМЕ. В представленной статье рассматриваются проблемы музыкальной педагогики. Музыкальная педагогика – это преподавание музыки, которое ставит перед собой уникальные задачи, которых нет в других предметах. Эти проблемы могут мешать преподавателям музыки эффективно обучать своих учеников, а ученикам – учиться и добиваться успехов в этом предмете. Некоторые из основных задач музыкальной педагогики включают преподавание абстрактных концепций, развитие музыкальных навыков, учет различных стилей обучения, баланс теории и практики, ограниченное время занятий, нехватку ресурсов и удовлетворение индивидуальных потребностей. Чтобы преодолеть эти проблемы, преподаватели музыки должны быть творческими, целеустремленными и адаптируемыми в своих методах обучения. Решая эти проблемы, преподаватели музыки могут создать позитивный и обогащающий учебный опыт для своих учеников.

SUMMARY. The presented article deals with the challenges of music pedagogy. Music pedagogy is the teaching of music and it presents unique challenges that are not found in other subjects. These challenges can make it difficult for music educators to effectively teach their students and for students to learn and excel in the subject. Some of the main challenges of music pedagogy include teaching abstract concepts, developing musical skills, catering to different learning styles, balancing theory and practice, limited class time, lack of resources, and addressing individual needs. To overcome these challenges, music educators must be creative, dedicated, and adaptable in their teaching methods. By addressing these challenges, music educators can create a positive and enriching learning experience for their students.

BIBLIOGRAFIYA HÁM MÁDENIYAT

МӘЛИМЛЕМЕ - КИТАПХАНА МӘКЕМЕЛЕРИНДЕ ЭЛЕКТРОН РЕСУРСЛАРДЫ ҲУҚЫҚЫЙ ҚОРҒАЎДЫҢ АКТУАЛЬ МӘСЕЛЕЛЕРИ

Д.А.Айтымова - *үлкен оқытыўшы*
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер ҳәм мәденият институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: кутубхона, муаллиф, ҳуқуқ, электрон, ресурс, нусха, шартнома, қонун, интеллектуал, адабиёт, асар, мулътимедиа.
Ключевые слова: библиотека, автор, право, электронный, ресурс, копия, договор, право, интеллектуал, литература, произведение, мультимедиа.
Key words: library, author, law, electronic, resource, version, contract, intellectual, literature, copy, multimedia.

Авторлық ҳуқықының тийкарғы мақсети инсанның интеллектуал искерлигин қорғаў ҳәм ҳүрмет етиў болып есапланады. Электрон ресурсларды ҳуқықый қорғаў тек ғана жазылыў ямаса жәҳән мағлыўматлар базаларынан пайдаланыўға мүмкиншилик жаратыўда ғана емес, ал, локал ҳәм корпоратив тармақта өз электрон

китапханаларын қәлиплестириўде де зәрүрли болып есапланады. Бул ҳуқықтың тийкарғы мақсети – инсанның интеллектуаль искерлигин қорғаў ҳәм қоллап-қуўатлаўдан ибарат. Автордың ҳуқықларын қорғаў юридикалық система болып, ол материаллық ҳуқықый системаның бир бөлеги деп көрсетиледи. Авторлық ҳуқықы дөретпелерге өзиниң улыўма қатаң талапларын қояды, мысалы, автор өз жумысының руўхый ҳуқықына ийе, ҳеш ким автордың руқсатысыз оны өзгертиўи ямаса автордың фамилиясын көрсетпестен пайдаланыў ҳуқықына ийе емес. Өзбекстан Республикасында авторлық ҳуқықы «Авторлық ҳуқықлары ҳәм түрлес ҳуқықлар ҳаққындағы» (2006) нызам менен белгиленген. Әдебиятлардан китапханаларда пайдаланыўда авторлық ҳуқықын қорғаўда усы нызамның бир қатар статьяларынан пайдаланыўымыз мүмкин. Китапхана мәлимлеме ресурсларынан пайдаланыў жеделлиги ең көп ушырасатуғын қубылыслардың бири болғанлығы ушын китапхана хызметкерлери қандай да айрықша шәртлерин есапқа алып, мәлимлеме ресурсларынан пайдаланыў шеклеўлери ҳәм де имканиятлары шеңберинде үйрениўимиз зәрүр. Мысал ушын, автор өз шығармасының электрон формасынан тек ғана бул китапхана шеңберинде (компьютер оқыў залында) және оның оқыўшылар ушын нусқа алып пайдаланыўға руқсат бериў мүмкин. Ол электрон версиясын, сатыўда пайызлы үстемелерин талап етиўи ямаса ҳеш қандай шеклеўлерсиз китапхана ресурсларынан пайдаланыўда толық еркинлик бериўи мүмкин. Авторлық шәртнамасында шығармадан пайдаланыў ҳуқықы қанша мүддетке өткерилиўи ҳаққындағы шәрт белгиленбеген жағдайда, шәртнама дүзилген сәнеден баслап, 5 жыл өткеннен кейин, егер пайдаланыўшы шәртнаманы бийкар еткенге шекем кеминде алты ай алдын бул ҳаққында жазба түрде ескертилген болса, шәртнама автор тәрепинен бийкар етилиўи мүмкин. Электрон ресурсларды жаратыў ҳәм пайдаланыўда авторлық ҳуқықын қорғаў бойынша әҳмийетли тәреплерин көрсетиўи мумкин. Дәстүрий ҳәм электрон көринисте усыныс етилгенде авторлық ҳуқықы объектлери сыпатында әдебий дөретпелер (көркем әдебиятқа байланыслы: көркем, илимий, оқыў, публицистикалық ҳәм басқа дөретпелер), драма ҳәм сценарий дөретпелери, текстли ямаса текстсиз музыка дөретпелери, музыкалы драма дөретпелери, хореография дөретпелери, аудиовизуал дөретпелер, реңли суўрет, мүсиншилик, графика, дизайн дөретпелери ҳәм суўретлеў көркем өнериниң басқа түрлери, сахна безеўи, көркем өнери шығармалары, фотография дөретпелери, геологиялық карталар ҳәм басқа (топография ҳәм басқа пәнлерге тийисли сызылмалар, эскизлер) дөретпелер есапланады. Дөретпениң түп нусқасында автор ретинде көрсетилген шахс егер басқаша жағдай тастыйықланбаған болса, дөретпе авторы есапланады. Электрон толық текстли мағлыўматлар базасын ҳәм мультимедиалы мағлыўматлар базасын жаратыўда кимниң дөретпелеринен, қайсы дәрежеде (толықлығынша ямаса бөлек, текстли ямаса мультимедиалы формада) пайдаланғанын есапқа алыў керек. Автор шығармадан ҳәр қандай формада ҳәм ҳәр қандай усылда пайдаланыў толық ҳуқықына ийие. Автор китапханаға өз дөретпелерин санлы көриниске өткериў, мағлыўматлар базасында сақлаў, интернет арқалы тарқатыў ушын руқсат бериўи ямаса руқсат бермеўи мүмкин. Автор өз шығармасынан электрон көринисте пайдаланғанлығы ушын сыйлық алыў ҳуқықына да ийе. Бул ҳуқық автор ҳәм китапхана ортасында арнаўлы шәртнама дүзиў менен белгиленеди. Автор разылығысыз ҳәм төлеўсиз қандай жағдайларда олардың дөретпелерин электрон китапханаға киргизиў мүмкин? Қайтыс болғанына 50 жыл болған авторлардың дөретпелеринен китапхана тосықларсыз пайдаланыўы ҳәм китапханада сақланатуғын әййемги қолжазбалардан ҳеш бир қосымша руқсатларсыз санлы көриниске келтирилиўи мүмкин. Соның менен бирге, дәрамат алыўды гөзлемеген ҳалда автордың ямаса басқа ҳуқық ийесиниң разылығысыз ҳәм тийисли төлемин төлемеген ҳалда, лекин шығармасынан пайдаланылып атырған автордың фамилиясы, исми, әкесиниң аты ҳәм әлбетте, дөретпе алынған деректи көрсеткен жағдайда китапханалар ҳәм архивлер тәрепинен дөретпениң жоғалған ямаса жарамсыз болып қалған нусқаларын қайта тиклеў, алмастырыў соның менен бирге, өз фондларынан бул дөретпелерди қандайда себеп бенен жоғалтқан басқа китапханалар ҳәм архивлерге шығармалардың нусқаларын бериў ушын баспадан шығарылған шығарманы, китапханалар ҳәм архивлер тәрепинен пуқаралардың оқыў ҳәм изертлеў

мақсетлериндеги сораўлары бойынша, соның менен бирге, тәлим мәкемелери тәрепинен аудитория шынығыўлары ушын жыйынларда, газеталар ҳәм басқа дәўирли баспаларда баспадан шығарылған айырым мақалалар ҳәм киши көлемли дөретпелерди, баспадан шығарылған жазба дөретпелерден (сүўретли ямаса сүўретсиз) қысқа бөлеклерин бир нусқада нусқа алыўға руқсат бериледи. Дүньяның жетекши китапханаларының ҳүжжетлерди нусқалаў бойынша авторлық ҳуқықлары тәжирийбесин үйренгенимизде, төмендеги ҳуқықый шеклеўлерди көриўимиз мүмкин. Ҳуқық нормалары тийкарында ҳәр бир китапхана пайдаланыўшыларын өз фондларында сақланып атырған ҳүжжетлер авторлық ҳуқықы, интеллектуаллық мүлк қорғаўы астында екенлиги ямаса басқа нызамшылық ҳүжжетлер тийкарында қорғалыўы түсиндирилиўи керек. Бул мақсетлер әдетте қолланбалар, авторлық ҳуқықы туўрысындағы көрсетпелер ҳәм пайдаланыў ҳаққында хабарландырыўлар арқалы тарқатылады. Авторлық ҳуқықы автор қайтыс болғаннан кейин жетпис жылға шекем әмел етеди. Британия китапханасында бундай авторлардың дөретпелеринен нусқа алыў ушын шығарманың ҳуқықый ийелеринен руқсат алыныўы ямаса нусқа алыў ушын төлемин төлеўи керек. Лекин бул тәртип коммерциялық болмаған мақсетте пайдаланыўшылар ушын қолланылмайды. Муғдарлық шеклеўлер ҳаққында айтатуғын болсақ китапханалар фондындағы материалларды нусқалаў ҳәм көбейтиўде тек жеке ҳәм коммерциялық болмаған мақсетлерде пайдаланыў ушын руқсат етиледи, басқа ҳеш қандай мақсетлерде пайдаланыў мүмкин емес. Шама менен сондай мазмундағы текст китапханалардың нусқалаў бөлими қағыйдаларына киритилген.

Британия китапханасы өз пайдаланыўшыларының нусқалаўдағы мақсети: илимий изертлеў ямаса ғәрезсиз тәлим алыў мақсетинде екени ҳәм ҳеш қандай коммерциялық мақсетлерге емес екенлигин арза-бланк толтырған ўақытта ескертеди. Британия китапханалары ҳәм Франция Миллий китапханасы сайтларында муғдарлық белгилерине қарай шегаралаўлар көрсетилген. Францияда китапларға салыстырғанда төмендеги қағыйдалар қолланылады. Бунда китаплардың улыўма көлеминиң 10% нусқалаў мумкин, газета-журналлардан болса, 30% нусқалаў мүмкин. Британия китапханасында китаплардан 5% ке шекем ямаса бир бөлимин, бир мақаланы пүтинлигинше ямаса егер мақала үлкен болса, журнал, газетаның 5% ге шекем нусқа алыўға руқсат береди. Өзбекстанда бүгинги күнде мәлимлеме китапханашылық жумыс процесслерин автоматластырыў ҳәм электрон китапханалар жаратыў менен байланыслы болған мәлимлеме орталығы тез пәт пенен раўажланып бармақта.

Мәлимлеме технологияларының кең қолланылыўы электрон көринистеги мәлимлемениң кең тарқатылыўы, оннан нусқа көшириўдиң жеңиллиги, әпиўайылығы ҳәм ҳәмменің бул имканиятлардан пайдалана алыўы, тек ғана инсаниятттың интеллектуаллық мийнетиниң жемиси болған дөретпелер жаратылыўына, бәлки санлы көринистеги интеллектуаллық мүлк объектлериниң пайдаланыўшылар ҳәм мүлк ийелери ортасындағы келиспеўшиликлердиң келип шығыўына да себепши болмақта. Көплеген университетлер, мәлимлеме-китапхана мәкемелери өзиниң электрон ресурсларын электрон каталог, толық текст көринистеги мағлыўматлар базасы, мультимедиа көринисинде қәлиплестирип атыр. Журнал мақалалары, китаплар, басқа түрдеги шығармаларды киргизип атырғанда, көбинесе, авторлық ҳуқықлары менен байланыслы сораўлар туўылады. Өз шығармасының электрон форматта интернет ямаса локаль тармақ арқалы ашық пайдаланылыўына ямаса сатылыўына автор разы бола ма? Оқытыўшы өз лекцияларын билимлендириў мәкемелериниң электрон китапханасына усыныўды қәлей ме? Мағлыўмат базаларымызға шет ел авторларының ямаса баспаларының разылығысыз электрон сабақлықлар, мақалалар ҳәм басқа да ресурсларды киритиў дурыс деп есаплаў мүмкин бе? Усы машқала бүгинги күнде, тек ғана, электрон ресурсларды қәлиплестириў жумысларын енди баслап атырған мәмлекетлерде актуал мәселе болып есапланады. Соны да атап өтиў керек, шет ел баспасөз ҳәм мәлимлеме қуралларында раўажланған мәмлекетлердеги авторлық ҳуқықын қорғаўы мәселелери менен байланыслы суд процесслери ҳаққындағы мақалалар тез-тез көзге шалынып атыр. Көплеген авторлар глобал мәлимлеме мәканында өзлериниң ҳуқықлары бойынша пикирлерин билдирмекте.

Шығармаларды электрон усыныўдың ҳәр қыйлы түрлери, мәлимлемени тарқатыўда интернет ҳәм телекоммуникация қурал-

ларының үлкен имканиятлары өз гезегинде дөретпе жаратыўшылар ушын авторлық ҳуқықын қорғаў машқалаларын жүзеге келтирди. Усы мүнәсибет пенен электрон ресурларын қәлиплестириўши мәлимлеме - китапхана мәкемелери ҳәм басқа шөлкемлер усы ресурслардың авторлық ҳуқықлары қорғалғанлығын, олардан пайдаланыў ҳуқықына қаншелли ийе екенликлери, республикамызда усы мәселеге қаратылған ҳүкимет қарарлары ҳәм нызамлардың бар екенлигине итибар қаратыўлары зәрүр. Бунда үлкен жуўапкершилик қымбатлы электрон фондларға ийе болған ҳәм жаңадан жаратып атырған мәлимлеме-китапхана мәкемелери жуўапкершилигине түседи. Баспалардың ҳуқықый ийелери ҳәм авторлар менен дүзилетуғын шәртнамалардың нызамшылық тийкарында дүзилетуғын шәртнамалар формасы ислеп шығылған болып, бул келешекте авторлық ҳуқықларын бузбаған ҳалда юридикалық ҳүжжетлерди қәлиплестириўге тийкар етип алынады. Шәртнамалар универсал характерге ийе болса да, бунда мәлимлеме китапхана мәкемелери менен авторлар ортасында дүзилетуғын келисимлер толық көрсетилген. Авторлар тәрепинен Өзбекстан Республикасы нызамшылығы ҳәм халықаралық тәжирийбелер тийкарында қәлиплестирилген шәртнамалардың стандарт формалары берилген. Шәртнамада автор талаплары, анық жағдайлар тийкарында өзгертилиўи, толтырылыўы мүмкин.

Әдебиятлар

1. Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг Қонуни: ЎРҚ - 42. 2006-й. 20-июль // Халқ сўзи. – 2006-й, 21-июль.

2. Рахматуллаев М.А., Ганиева Б.И. Жаҳон ахборот ресурслари: дарслик. – Т.: Алоқачи, 2019. – 188 б.

3. Рахматуллаев М.А. Проблемы и решения организации открытого доступа к информационным ресурсам: Сборник.– Т.: Изд. Национальной библиотеки Узбекистана, 2011. – С.7-14.

4. Aytimova, D. From the history of the formation and develorment of the first libraries in Karakalpakstan. Scientific Journal of the Fergana State University, 28(5), https://doi.org/10.56292/SJFSU/vol28_iss5/a49-53

РЕЗЮМЕ. Электрон фондларга эга бўлган ахборот-кутубхона муассасалари маъсулияти, уларнинг шу борада қонунларга риоя этиш масалалари ҳақида сўз юритилган.

РЕЗЮМЕ. Обсуждены ответственность информационно-библиотечных учреждений, владеющих электронными фондами, и выполнение ими соответствующих нормативных документов.

SUMMARY. The responsibility of information and library institutions that own electronic collections and their compliance with relevant regulatory documents are discussed.

UDK.721-321 (2024)

INSANNÍŃ RUWXÍY BAYLÍǴÍNA KÓRKEM ILAJLARDÍŃ TÁSIRSHEŃLIGI

M.Esanov - *oqıtıwshı*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanch so‘zlar: madaniyat va san’at, avlodtan-avlodga**,** manaviyat, milliy kolorit, mahalla, madaniy tadbir.

Ключевые слова: культура и искусство, из поколения в поколение, духовность, национальный колорит, махалла, культурное событие.

Key words: culture and art, from generation to generation, spirituality, national color, mahalla, cultural event.

Mámleketimizde alıp barılıp atırǵan ekonomikalıq, siyasiy jumıslar menen bir qatarda, mádeniy aǵartıw, huqıqıy hám tárbiyalıq tarawlarda kóplegen reformalar ámelge asırılmaqta.

Húrmetli Prezidentimiz SH.Mirziyoev usı baǵdarda mádeniyat hám kórkem-ónerge baylanıslı bolǵan tarawlarda jurt tınıshlıǵı, watanımızdıń rawajlanıwı, kámil insan sıyaqlı túsiniklerdiń áhmiyetli jemisi bizlerge